

Kommentarer till Anders Wedbergs ”Mål och metoder i filosofihistorien”

Det har väl blivit klart genom våra diskussioner, att vi i många avseenden har olika uppfattningar om medel och mål för filosofihistoriska studier. Ur den synpunkten kan det vara av intresse att konstatera, att jag egentligen inte har så mycket att invända mot *vad* Du säger i Ditt diskussionsinlägg. Men jag har invändningar att göra mot vad Du *inte* säger och, som en konsekvens därav tror jag, mot *hur* Du säger det Du säger.

Någonting som jag ville invända emot är det sätt på vilket Du anger – eller snarare låter bli att ange – vilket som är målet för filosofihistorisk forskning. Av vad Du säger i de två punkterna (3) under avsnitt 1 tycker jag mig förstå, att Du anser denna fråga besvarad genom två antaganden.

(a) Filosofins historia spelar, eller borde spela, samma roll för filosofin som matematikens historia spelar för matematiken eller astronomins historia för astronomin.

(b) Uppgiften för den som skriver matematikens historia eller astronomins är att med beaktande av de moderna teorierna inom nämnda fack ge en översikt över hur och när de olika framsteg har gjorts, som lett till dessa teorier.

Vad jag här tycker mig läsa ut ur Dina formuleringar bekräftas, synes det mig, av vad jag tidigare hört Dig säga. För min del har jag en annan uppfattning om målet för filosofihistoriskt författarskap. Mot punkterna (a) och (b) här ovan ville jag invända följande:

(1) Vare sig detta är att beklaga eller icke, så har, som Du säger, filosofin de facto inte nått en ”den sicheren Gang der Wissenschaft”, som skulle möjliggöra en skildring av filosofins historia av typen (b).

(2) Eftersom jag närmast ansluter mig till Wittgensteins uppfattning att filosofins mål är klarhet, kan jag inte ens beklaga att så förhåller sig. Filosofiska framsteg måste i varje fall skildras på ett helt annat sätt än matematiska eller naturvetenskapliga framsteg.

(3) Men frånsett dessa omständigheter så är studiet av filosofins historia en filosofisk uppgift som sådan – liksom även studiet av matematikens eller naturvetenskapernas historia, åtminstone sedd ur vissa synvinklar,

är ett filosofiskt studium. Till den klarhet som en "filosof" i min bemärkelse av ordet eftersträvar hör också klarhet om utbildningen av vår världsbild, om uppkomsten av våra etiska problemställningar, om den roll som så kallade metafysiska tankegångar spelar i vår andliga historia och speciellt i den västerländska tankemiljön även i våra dagar. Och den viktigaste uppgiften är här att försöka "förstå" hur speciellt de filosofer, som djupast har påverkat den andliga utvecklingen i västerlandet, tänkte och uppfattades av sin samtid.

Vad menas här med att "förstå"? Det är naturligtvis en fråga, som inte är alldeles lätt att besvara. Vad menas till exempel med att förstå ett matematiskt bevis, en vetenskaplig teori, vad en av våra medmänniskor säger? Allt detta är frågor över vilka man kan filosofera. Och då är det uppenbart, att man *kan* ha en relativt klar uppfattning om vad man menar med att "förstå", även om det inte är så lätt att precisera denna uppfattning i ord.

Jag skall emellertid belysa mitt begrepp "förstå" genom att ange vissa karakteristika för det. Att skriva om filosofins historia i avsikt att "förstå" vad filosofen X säger är inte att göra tankar som uppstått hos en vid läsning av vad X skriver, till föremål för filosofisk analys. Sålunda är en behandling av den euklidiska geometrin av historiskt intresse endast i den mån den är relevant för ett förstående av hur Euklides *själv* tänkte, och även *om* denna behandling är relevant för hur Euklides *själv* tänkte, leder den till ett förstående av Euklides tankar endast om arten av denna relevans uttryckligen klargörs.

Uppgiften att "förstå" en filosof X ville jag dela i bland annat följande deluppgifter:

(I) Av vilka slag var de problem, som ligger till grund för filosofen X's verksamhet?

(II) Vad fann filosofen X själv väsentligt och vad fann han oväsentligt i den "lösning" han gav dessa problem?

(III) Vad fann filosofen X's samtid väsentligt eller oväsentligt i dessa problem?

Till en viss grad hör till förståendet även följande frågeställning:

(IV) Vad i filosofen X's tänkande var helt enkelt historiskt betingat på grund av den tankemiljö han växte upp i och i vilka avseenden bröt han med denna miljö?

Jag vill påpeka, att jag, när jag här talar om att "förstå" en filosof i denna bemärkelse, inte bara tänker på förstående av länge sedan avdöda filosofer utan också av ännu levande filosofer. Läser jag Russell eller Ryle eller Wedberg, ställs jag inför samma problem och försöker besvara dem så gott jag kan.

Nu ville jag säga, att de "avancerade" tolkningsmetoder Du talar om i avsnitt 5 är av mycket liten relevans för en filosofihistoria uppbyggd enligt det genom (a) och (b) givna schemat. I själva verket är det ju här frågan om "tolkning", alltså frågan om att "förstå" på ett annat sätt än man förstår en matematisk tankegång. Och genom att detta moment inte uttryckligen framhålls, blir ändamålet med dessa metoder oklar.

Jag skall beröra dem i tur och ordning.

a) *Formaliseringar*. Formalisering är en viktig metod för att försöka vinna en överblick över strukturen av en tankegång hos filosofen X. Vad man emellertid måste komma ihåg är, att om en viss tankegång, som av filosofen X betraktas som logisk, inte blir logisk efter formaliseringen, detta kan bero på att formaliseringen är oriktigt utförd. Att det formaliserade språkbruket aldrig i *alla* avseenden är liktydigt med det oformaliserade är härvid av mindre betydelse, ty vad som här är av betydelse är bara om överensstämmelse råder i relevanta avseenden. Vidare måste man komma ihåg, att då en formalisering blottar "fel" dessa ofta kan kringgå – felet kan bero på att filosofen X har sin uppmärksamhet riktad på en annan punkt än den formaliseringen kommer att ställa fram, och att X:s tankegång alltså går att korrigera. Ett stort fel i filosofihistoria är enligt min mening att betrakta en filosof som avfärdad i och med att man tror sig hitta ett logiskt fel i tankegången eller att man tycker sig komma till att den vilar på en förutsättning, som inte är uppfylld. Fel av båda slagen kan ofta vara irrelevanta och snarare bottna i bristande framställningsteknik än i ett verkligt fel i tankegången.

För övrigt måste man komma ihåg, att ett återgivande av en tankegång i modern terminologi ofta inte alls är en "översättning" av en tankegång utan en *beskrivning* av den. Den moderna terminologin ingår så att säga i ett "metaspråk" för en beskrivning av filosofen X:s språkbruk, inte som ett alternativ till detta språkbruk.

b) *Jämförelseteorier*. Jämförelseteorier kan vara utomordentligt viktiga på två sätt. Det ena sättet är att ta en given teori T till utgångspunkt och försöka göra klart för sig i vilka avseenden filosofen X:s uppfattning synes överensstämma *och* skilja sig från T.

Det andra är vad jag vill kalla "harmonisk analys". Liksom man medels en Fourierserie kan upplösa en given svängningsrörelse i en grundsvängning och "övertoner" av olika ordning, kan man vid försöket att förstå en filosof ersätta hans teori med olika renodlade teorier, T_1, T_2, \dots av vilka X:s uppfattning så att säga utgör en resultant. Härvid måste $T_1, T_1 + T_2$ och så vidare utgöra approximationer till X:s teori såsom han själv kan tänkas ha uppfattat den. Detta skall naturligtvis förstås som en bild. Men bilden tjänar till att framhålla, att en uppdelning av en filosof

tankegång i olika "varandra korsande tankgångar" ofta är ytterst missvisande, då det är frågan om tankegångar som av filosofen själv uppfattas som delar av ett helt. Det tjänar också att framhålla att jämförelseteorier för att vara klagörande verkligen måste stå nära den tankegång, som man försöker klargöra, annars blir jämförelserna irrelevanta och hjälper på intet sätt förståndet.

c) "*Som-om-tolkningar*". Det förfarande Du här skildrar är en viktig filosofihistorisk metod. Men vikten av detta förfarande undanskymmes dels av uttrycket "som-om-tolkning", som jag finner oklart, och av den kommentar Du fogar till den. Om Du konstaterar, att X genomgående resonerar "som om han hyllade teorin T", så är detta konstaterande mer än en kuriositet *endast* i den mån det kan bilda utgångspunkt för en filosofihistorisk hypotes, nämligen hypotesen att X omfattade teorin T, och därtill ansåg dess riktighet så självklar, att han inte gjorde sig medveten om den eller inte fann det mödan värt att formulera den. En sådan hypotes har det värde den har – den kan självfallet få ett intresse endast om man på *andra* grunder kan finna det troligt, att X betraktade T som självklar, till exempel emedan människor i allmänhet (på X:s tid) har betraktat T som självklar. Vad Du gör är i själva verket, att Du bygger ett tolkningsförsök på ett konstaterande av ett "som-om", vilket inte kan skymmas undan med att kalla själva tolkningen en "som-om-tolkning". Att tolkningen på basen av "som-om" måste tillämpas med försiktighet framgår av den omständigheten, att om en viss teori T uppfyller det villkor som Din som-om-analys blottar, detsamma gäller varje annan teori, som har T som konsekvens (alltså till exempel en mera preciserad eller mera omfattande teori). Det bör ju också framhållas, att hypotesen att T av X antogs vara självklar är rimlig endast om de slutsatser, som följer ur P med tillhjälp av T inte följer ur T ensamt för sig.

Motsvarande reflexioner gäller d) och e).

Mot Din första uppläggning av den fiktiva "filosofiska" och "historiska" typen av filosofihistorisk metod ville jag invända, att Dina två typer bildar ändpunkter på en rät linje, där man väntar sig, att varje filosofihistorisk författare skall ha ett läge. För min del ville jag inte befinna mig på den linjen. Min metod att förstå äldre och nyare filosofi bygger närmast på ett förfarande av följande slag. Först läser jag litet av en filosof och om en filosof och tar litet ställningar till tolkningar genom att kontrollera deras stöd i citat och dylikt. Sedan försöker jag göra mig själv en teori om hur filosofen tänkt eller tänker. Så läser jag mera för att pröva min teori. Under denna läsning händer det oftast, att teorin i vissa stycken visar sig vara riktig, men ändå måste modifieras i väsentliga avseenden. Med det händer också, att jag märker att jag har kommit in på

helt fel spår och måste börja om från början. Ju mer min teori börjar visa sig passa på objektet, desto snabbare läser jag, och det händer att jag bara skummar vissa partier, som jag med goda skäl anser ligga på sidan av vad jag tror vara huvudtemat i arbetet. När det sedan gäller kommenterande litteratur läser jag vissa författare, om vilka jag får det intrycket att de är intressanta, skäligen omsorgsfullt; andra lämnar jag därhän sedan jag kommit till det resultatet, att de från början startar från en linje, som jag finner är ohållbar eller om jag annars tror, att de inte är av något särskilt intresse. Någon fullständig kännedom om den kommenterande litteraturen har jag aldrig eftersträvat, och självfallet kan intressanta synpunkter som andra har sett men som jag själv har undgått att se på det sättet bli borta.

Till slut kan jag inte förena mig om Din uppfattning, att alla filosofi-historiska framställningar så att säga kan skäras över en kam, och att göra skillnaden till bara en skillnad i vad man intresserar sig för. Det finns något som heter att göra en filosof rättvisa och att inte göra honom rättvisa. Skall man skriva något, som jag i egentlig mening är beredd att kalla *filosofihistoria*, är ens främsta uppgift enligt min mening att försöka förstå filosofer inifrån deras egen tankevärld. (För mig är ett av filosofihistoriens främsta intressen att den lär oss att i ett visst och ett mycket viktigt avseende se hur dockan "människan" ser ut inuti.) Detta hindrar ingalunda, att man bedömer vad man beskriver, att man konstaterar att vissa tankegångar är oriktiga och försöker precisera felet i dem, att man försöker klargöra på vilket sätt felet uppkommit, att man ger uttryck för sympati för vissa slag av världsåskådningar och antipati mot andra o.s.v. Men uppgifterna att beskriva och bedöma är inte identiska och man kan inte ersätta en samvetsgrann beskrivning med en bedömning m.m. Men man måste skilja mellan *filosofihistoria* och konfessionell tillrättaläggning. I den mån en "filosofihistoria" som skrivs av t.ex. tomister eller dialektiska materialister är konfessionell tillrättaläggning, upphör den att vara *filosofihistoria*. Och detsamma måste gälla varje konfessionell tillrättaläggning, i vilken anda den än görs.

Och häri ligger vådan i att betrakta *filosofihistorien* som en "de filosofiska framstegens historia". För all del: om man räknar som filosofiska framsteg just ökad klarhet, kan åtminstone de flesta s.k. stora filosofer sägas ha gjort filosofiska framsteg, emedan deras verksamhet – oberoende av vad den har haft för mål i övrigt – ofta haft som mål även att skapa ökad klarhet i vissa avseenden.

Men när man jämför filosofiska framsteg med matematiska råkar man i fara att som "framsteg" betrakta bara sådan filosofisk verksamhet, som står i överensstämmelse med en av författaren accepterad grundsyn

– livsåskådning eller något dylikt. Och därför skulle jag som en fjärde anmärkning till teserna (a) och (b) vilja framhålla följande:

(4) Att ställa som mål att skildra de filosofiska framstegens historia kan leda till att den *principiella* skillnaden mellan ett klagörande av tidigare filosofers ståndpunkter ur modern synpunkt och en konfessionell tillrättaläggning suddas ut.